

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان

بررسی جنبه های شاعرانه در کلیله و دمنه

استاد راهنما

جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

استاد مشاور

جناب آقای دکتر جعفر مقدس

نگارش

مهتاب و اشقانی فراهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

تحقیق حاضر با عنوان **بررسی جنبه های شاعرانه در کلیله و دمنه** شامل یک پیشگفتار، یک مقدمه و سه فصل است. در پیشگفتار به طور مختصر مراحل انجام کار توضیح داده شد. در بخش مقدمه سعی بر این بود که اطلاعات لازم در مورد **کلیله و دمنه** آورده شود و به نوعی می توان گفت که معرفی این اثر ارزشمند در این بخش صورت گرفت. فصل اول درباره تعریف نثر و تاریخ نثر فارسی است. در این بخش نثر فنی بیشتر شرح داده شد. در فصل دوم به بررسی و تعریف شعر و تفاوت آن با نثر پرداخته شد و تعاریفی از صاحب نظران گذشته و حال ذکر گردید. تعریف تشبیه، استعاره، کنایه و چند صنعت بدیعی مانند مراعات نظیر، سجع، جناس و غیره با ذکر نمونه های آن ها در متن **کلیله و دمنه** موضوعاتی است که در فصل سوم به آن پرداختیم. در پایان، نمایه اشخاص و کتاب ها، چکیده انگلیسی و فهرست منابع به ترتیب آمده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	مقدمه
۱۴	فصل اول- نثر فارسی
۳۲	فصل دوم- شعر و نثر
۴۲	نثر شاعرانه و شعر منثور
۴۷	فصل سوم- جنبه های شاعرانه
۴۹	۱- وزن
۵۴	۲- بیان
۵۴	۱-۲- تشبیه
۸۱	۲-۲- استعاره
۹۴	۲-۳- کنایه
۱۰۴	۳- بدیع
۱۰۶	۱-۳- مراعات نظیر
۱۱۱	۲-۳- تجنیس
۱۲۰	۳-۳- نغمه حروف
۱۲۱	۴-۳- اغراق
۱۲۴	۵-۳- ارسال المثل
۱۲۵	۶-۳- تضاد
۱۳۳	۷-۳- طرد و عکس
۱۳۳	۸-۳- تلمیح

۱۳۴	۲-۹- تسجیع
۱۳۴	۳-۹-۱- سجع در کلمه
۱۳۹	۳-۹-۲- موازنه
۱۴۰	۳-۹-۳- تضمین المزدوج
۱۴۳	۴- توصیف
۱۵۶	نمایه
۱۷۰	فهرست
۱۷۴	چکیده انگلیسی

یم خداوند را که مرا
 در به سرانجام رسانید این کار، که به هر صورت
 ید نسبت به تحقید ید ید
 ید کرد؛ که نهایتاً با وجود تمام مشکلات به
 یجه رسید .

ید جنبه ها شاعرانه در
کلیده و دمنه ترجمه ابوالمعالم صرالله مناش
 است که در نهایت به یافتن نمونه ها ید ید
 ید ید .

آنچه سبب برگزید این عنوان جهت تحقید
 ید، گذشته از امید
 با توجه به نظریه ها ید ، علاقه به
 نثر گذشته فارس توجه به
 یات کلاسیک و به وی .

ید پرداختن به موضوع اصل
 داشت که ابتدا درباره خود اثر و تاریخچه آ
 ید به عمل آید ین به اصل هند
 کتاب، ترجمه ها تا زمان ترجمه صرالله مناش
 یدهایی که بعدها از ای
 پرداخته شد. مختصات سبک **کلیده و دمنه** هم موضوع
 ید بود که به طور مختصر ید .
جا که کلیده و دمنه

ید ید قرار داد، به طور
 ید ید ید
 ید ید ید .
 به طور اجمال به تارید
 ید پرداخته شده که دلید
 یخ نثر با سبک یک اثر منثور به طور کل .
 اما به طور خاص، از آن جا که **کلیله و دمنه** یک
 ید ین به ن
 ید یم گذاشته و همید
 ید یجه پدید
 جنبه ها شاعرانه در آن گردید . ید
 ید ید .
 آن که بدانیم جنبه ها شاعرانه
 ید ید درباره شعر و نثر و تفاوت ها و
 شباهت ها آن ها به طور کل ید
 به تعریف شعر و نثر از آغاز تا امروز، هر چند
 پرداخته شد و در نهایت آن که بدانید
 چه چیز سبب شاعرانه تر یک اثر ادب
 به نظریه ها برجسته ساز
 و هنجار افزایی ید یجه این شد که آنچه
 سبب هنجار افزایی و برجسته ساز
 شاعرانه شدن آثار ادب
 ید ید ید
 زبان متفاوت همان صنایع ید ید .

ی ی ی
 که در متن **کلیده و دمنه** موجود بود و جنبه ها
 شاعرانه آن محسوب م ی
 ادامه نمونه ها ی
 ذکر کردی . بیان مشخص شد که مثال ها
 یه در **کلیده و دمنه** بی ی
 یه، تشبیه تمثیل ی ی ی
 ی یل آن هم چنان که گفتی
 است که اساساً **کلیده و دمنه** یر مجموعه ادبی
 به وی یل است. از نمونه ها
 استعاره مشخص شد که استعاره ها بیشتر کنایه
 هستند و هنوز در آن دوره و در این کتاب استفاده
 انواع استعاره باب نشده بود. تعداد نمونه ها
 یار کم است، بر عکس متن **کلیده و دمنه**
 سرشار از نمونه ها کنایه است.
 ی ی ی ین نمونه ها را از
 ی ی **کلیده** هم در
 حوزه کلمه است و هم در زمینه کلام. محدوده جناس
 ی کتاب بسیار کوچک است و بیشتر آن ها را
 تشکیک دهد. لازم به ذکر است
 که بعض ی ی ی **کلیده** نمونه ها
 اندک .
 ی ی ی یخچه ا
 ی یران با ذکر چند نمونه بی .

کلیله و دمنه   ین نظر اهمیت دارد که
یک   ید   ها   ید، استعاره،
ید   ید   یگر همیشه در ادبید   ید
کاربرد داشته اند و در کلیله و دمنه آن جا که با
ید   یم، متن شاعرانه تر
به نوع   توان گفت جنبه ها شاعرانه در **کلیله**
و دمنه بیشتر در بخش ها   آن بروز کرده اند.
یک   ها در مراحل انجام کار،

کلیله و دمنه

که چنان که ذکر شد ب توجه صاحب نظران رشته
ید   ید   به ادبیات گذشته ای   ید
ید   ید   امعه ادب است که
یات کلاسیک ایران هر آن چه باید، گفته
شده است. خوشبختانه در نظریه ها   ید
نگاه نو و توجه دوباره به وزن و صنایع
کاربرد آن ها در آثار ادب شده است که مدت
دوباره پرداختن به آن ها بی
.   ید است که در آینده علاقه مندان
به زبان و ادبید   با نگاه تازه تر به
یات کلاسیک ای .
ید   ید   گزارم به
ید   ها   دکتر رادفر
به جهت مساعدت در انتخاب موضوع تحقیق و راهنمایی
ها   کار و همچنین

دکتر مقدس سپاسگزارم، هر چند
به علت مشکلات شخص نتوانستم آن طور که شایسته
است از راهنمایی‌ها این دو بزرگوار بهره-
. ید یار دارم که کاستها و اشتباهات
ید .

ید جنبه ها شاعرانه در کتاب
کليله و دمنه نصرالله منشه یست به توضیح
 درباره کتاب بپردازیم. این کتاب که به
کليله و دمنه بهرامشاه شهرت دارد در قرن ششم
 هجر ید یا نصرالله بن محمد بن
 ید ید ید به فارس
 ترجمه شده است. ابوالمعال ید
 رشد کرده بود اما جد او عبدالحمید از اهال
 ید از بود. نصرالله منشه در زمان بهرامشاه غزنو
 ید این پادشاه تقرب داشت، به امید ید
 پس از اتمام ترجمه کليله و دمنه، کتاب را به نام
 بهر ین کرد و آن را **کليله و دمنه**
 بهرامشاه ید.
 و ظاهراً به شغل اشراف که یک
 ید ید و در عهد خسرو ملک به
 ید. در زمان او محافل و انجمن هایی
 وجود داشتند که شعرا و ادبا در آن جم.
 یک ید محافل در خانه نصرالله منشه
 شد. ظاهراً ای **کليله و دمنه**
 ید یک از دوستان امید
 های ید ید بن ابراهیم یل کليله عرب
 ا به نصرالله منشه هدیه کرده بود. ابو یک

ی ترجمه این کتاب ب
مردم آن روزگار به زبان عرب ذکر م کند.

نصر الله منش

نمانده است. سه رباع به فارس

به او منسوب است. دو بید یک قصید

کلیله آمده که به خودش نسبت داده است.

ین، قطعه ا به نثر دارد در شکایت از حادثه

ناگوار که در مجموعه منشآت

الکلیله

» .

ید که ابوالمعالم به سعایت قاصدان خسرو ملک به

« . ین سال ها

هجر

کلیله و دمنه صرالله منش یک

ی است و علاوه بر اهمی

، از نظر توجه به مسایل فکر

ارزشمند است. به هم یل هم از نظر فکر و هم

ی یخ مورد توجه

وصاف تنها کس ت که به این کتاب اشکال

گرفته است.

کلیله و دمنه ی »

کتاب به زبان سانسکریت بوده است که گوی

ی ی

شاهزاده د اب نوشته است.» .

که اصل کتاب، کتاب است که به برهمذ

منسوب است که سه قرن پید ی یح در کشمیر
ی یسته» و در نهایت ی یجه گید شده که
کتاب را قبلاً ی

نوشته اما فراهم آوردن کتاب را به اواخر قرن
ی کنند که از کتاب دی به نام
تنتره کیدیک س شده و آن هم احتمالاً از
افسانه ها و ماجراها عبرت آموز نشأت گرفته است.
معتقدند که **کليلة و دمنه** ی ی
براهمه هند است به نام « ی ی

ین بوده است که پس از حمله اسکندر به
هندوستان، اسکندر حاکم را در هند م ی
حاکم ستمکار کند ی که از
به پادشاه

کتاب را از زبان حید ی
از عاقبت ستمکار کند.

به هر صورت مشخص شده که کليلة و دمنه از
گرفته شده و تنتره نام کل
که گروه از حکما هند به زبان باستان هند
نوشته اند ی ی
و سرودها مذهب ی
کتاب این بوده که حاو

ین که اصل کتاب ای
کنید یرا به شواهد بسید ثابت شده که اصل

کتاب هند .
 ید
 کبوتر و زاغ و موش و باخه و
 آهو، باب بوف و زاغ، باب بوزینه و باخه و
 زاهد و راسو. با تحقیقات به عمل آمده مشخص شده
 است که احتمالاً سه باب بعدها از **مهاباراتا** به
 کتاب اضافه شده و در ترجمه سری کتاب دو باب
 یگر هم افزوده شده است که جمعاً ده باب م .
 رود که باب باز جست کار دمنه را
 مقفوع به کتاب اضافه کرده باشد. برزویه طبید
 بزرگمهر هم به این کتاب افزوده اند. بعدها دو
 باب را هم ای بیان به کتاب اضافه کردند. البته
 هیچکدام از ای ید . به هر حال
 کتاب که امروز در دست دارید
 است که عبارتند :

- یه طبید
- ید
- باب بازجست کار دمنه
- کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو
-
- ینه و باخه
- باب زاهد و راسو
- باب گربه و موش
-

- ی
- ی
- باب زاهد و مهم
- برهمنان
- ی
- باب شاهزاده و ی
- بن مقفع و نصرالله منش هم در ابتدا کتاب مقدمه

.

کلیله و دمنه یران هم به طور
 ید گفت که این نسخه از کتاب به دستور
 یروان و به دست برزویه طبد
 یان به پهلوی ترجمه شد که آن را **کلی**
 نام نهادند. چگونگی کار این ترجمه در خود
 کتاب به طور مفصل آمده است. لازم به ذکر است که
 ترجمه پهلوی به طور کلی بین رفته اما در سال
 ید به زبان سری ترجمه شده بود که قدی
 ین نسخه موجود است. سه قرن پس از ترجمه کلیله
 و دمنه به زبان پهلوی **بدالله بن مقفع مترجم**
 ید آن را به زبان عربی مه کرد.
 ین کتاب بعدها به عبری ی ی
 ی یی ، ترک ی ی
 زبان ها یگر ترجمه شد که نخستین و بهتری
 ها همان ترجمه عربی ابن مقفع بوده است. به جز
 ی ی به نام عبدالحسین هلال

اهواز نیز به ترجمه یمن اثر به عرب
یمن ترجمه قابل مقایسه با ترجمه ابن مقفع نید
. بیان از ترجمه
، ترجمه ا به فارس گرفت که به
.

رودک به بحر رمل مسدس

ی :

هرکه نامخت از گذشت روزگار
هیچ ناموزد ز هید

که هر دو اثر جز چند بیت پراکنده از رودک
یمن رفته است. پس از این ها، ابوالمعال **کلیله**
را به فارس ترجمه کرد. او در ترجمه خود از
ترجمه هایی پس از کار ابن مقفع و نظم رودک
ید و درباره ترجمه خود چندی :

« چون رغبت مردمان از مطالعت کتب تاز قاصر گشته
است و آن حکم و مواعظ مهجور مانده بود، بلکه
ه، بر خاطر گذشت که آن را ترجمه کرده

ید و در بسط سخن و کشف اشارات آن اشباع
یمن کتاب را که زبده چند هزار ساله است یدی

ی

« .

البته ابن مقفع تمام ترجمه را به نثر نوشته بود اما از چگونگی کار برزویه طبعید و کس داند که آیا در ترجمه پهلوی یا نه. به هر حال نصرالله منشید را به سلیقه خود به متن ترجمه اش اضافه کرده است، گرچه پس از او بسیدید کم و زییدین که کدام یک از ابید یا نصرالله منش اضافه کرده است، کار به نظر مبد. در واقع ترجمه نصرالله منش «ترجمه یسه با ترجمه ابن ییدیه ها استفاده کرده

نثر نصرالله منش

دارد اما به نظر استاد مید احتمالاً به اقتضا سبک عهد و منشأین واژه ها را در ییدیم که ابوالمعال نثر را متکلف نوشته و از واژه ها استفاده کرده است. به هر صورت از نوشته یید که این کتاب از آن برخوردار بوده است که » ییدین کتاب ییدین کتاب تا حد یید که بعدها چندی یید.

یک قرن پس از **کلیله و دمنه**
 بهاء‌الدین احمد متخلص به قانع
 را به بحر متقارب منظوم کرد. در دوره تید
 ین واعظ کاشف خواست که آن را آسان تر کند اما
 اساس کارش همان ترجمه ابوالمعالم بود. او کتابش
انوار سهد ید ید **کلیله** ید
 کرد. به عنوان مثال ابید را حذف کرد و
 ک ید .
 ین اکبر شاه هند به وزیر خود ابوالفضل مبارک
 که این کتاب را به شکل تازه تر
 آورد که ید . ید
 هند تدرید ین که یک ید
 ید دستور داد تا آن را خلاصه کنند، این کتاب
 خلاصه شده یده شد. بعدها مید
 عبدالوهاب مدیر روزنامه اختر مسعود **سهد**
 را به نظم در آورد و ید .
یی انوار سهد را به نظم در آورد
شکرستان نام نهاد. در سال
 ید **کلیله و دمنه انوار سهد** را در هم
 یخت و به انشاء امروز نگاشت و حاصل کار را
کلیله و دمنه ید ید . **کلیله و دمنه**
 یشنامه هم استفاده شده است. علاوه بر ای
 یک به کتاب به تقلید **کلیله و دمنه**
 نوشته شده که فقط خواجه ید ید

از نظر سبک به **کلیله و دمنه** یک شده است
ین که در کارش تصنع و تقلید ی .
ین کتاب ه :

جهانگشا ی

چهار مقاله عروض راحه الصدور مرزبان نامه
آثار ملوک العجم

ی ی نفثه المصدور . . . .

نکته ناگفته دی **کلیله و دمنه**

ی ه سبک آن است. درباره سبک ی د گفت که
از عهد صفویه به بعد ی یران به طور جد
یان گذار سبک شناس به
مفهوم جدید آن به ویژه در نثر استاد بهار و دکتر
ی . «سبک در واقع وحدت است که در
یک هنرمند به چشم م

به جهان درون و بیرون است و فقط منوط به عوامل
یست بلکه در تفکر و بینش هم ای

سبک م ی . « . درباره سبک گفته اند که »

انحراف و خروج از هنجارها « . سبک
دوگونه است، سبک دوره ا و سبک شخص . درباره سبک

کلیله و دمنه همین قدر کاف است که

ی یان سبک نثر مرسل و آغاز نثر فذ

سبک بی ی ی به

که بنیان کار بر بی

با کلمات و فنون ادب هم مورد توجه بوده

. **کليله** را به نوع جزء آن دسته از آثار
 نند که سبک آن ها را وصف
 .
 «نثرها
 یث سبک در حد فاصل بی
 نثرها
 و نثرها متکلف فذ
 .
 ی
 ین نثرها آرایش ظاهر کلام در حد
 شد که رشته پیوسته معان از هم
 .» . به هر صورت **کليله و دمنه** قدمه ا
 که پس از آن به صورت فذ
 متکلف نوشته شده اند، با ای
 ین کتاب
 هنوز چندان متکلف ی
 به زبان
 بیان شده است. بخش های **کليله و**
دمنه توان در گروه نثرها موزون و شاعرانه
 هم قرار داد که یک
 ی به سبب اهمیت به طور مفصل
 تر به آن پرداخته خواهد شد.
 یک از مهم ترین ی ها سبک شخص **صرالله منش**
 ین است که با آن که کتاب ترجمه ا
 یک
 یر ترجمه و ساختار
 در جمله ها دی شود و به قول
 استاد بهار «
 توانسته است آن را از
 ی ی
 سبکبار نگه دارد.» . ی
 از ضرب المثل ها و اشعار عرب
 استفاده کرده است. یک
 یات مهم ای
 عطف جمله هاست؛ **کليله** معمولاً جمله ها

کلیله . **ید** گاه به جا
 به کار م رود. واژه ها یک دست هستند
ید
ید . ینش واژه ها هدف **بید**
 یش کلام هم دارد و از صنای
 کرده نظیر: کنایه، استعاره، تمثیل
 یه، مر **ید** یف، موازنه و اقتباسات
ید **ید** . **کلیله**
ید تناسب وجود دارد؛ هرگاه به
ید
 یس هستند و هنگام عتاب و خطاب کلمات محکم تر
 به کار م . **کلیله و دمنه** .
ید در نثر گاه
 استفاده کرده است. نثر او مترادفات فراوان دارد.
 اکنون به چند مورد از وی ها **کلیله**
 کنید . **کلیله و دمنه** «
ی **ی** . **نصرالله منش** ترکی **ید**
 آورده که دیگران کمتر آن ها را به کار
ید ین ها.
ترکید **کلیله و**
دمنه **ید** شود مثل در جمله، بر اطلاق،
 و... مصدرهایی که در قدید «
 «**کری**» ین کتاب عرب
 «**کرامت**». **کلیده و دمنه** جمع ها

ف ها، متقدمان و ... نصرالله منش گاه جمله
ها را با فعل آغاز م کند. فعل ها مجهول با
» « به کار رفته است. افعال فارس
یشوندهایی « » « » .

کلیله و دمنه یش از نثرها ید
. ین کتاب فعل التزام به صیغه
آمده است. افعال گاه به قرینه حذف شده
یگر ... به طور کد **کلیله و دمنه**
بهرامشاه یک ین نمونه ها

» . هید

هید

» .

قصه و تمثیل در کلیله و دمنه - **کلیله**
و **دمنه نصرالله منش** - که یک نثر تعلید است و هدف
ید - به نظر اکثر صاحب نظران
«قصه» . ید
گفت که قدت آن تا آن جاست که « ید
ید ین مصنفان قصه و افسانه م
» . البته بعدها مشخص شد که این نکته صحت
ندارد و به احتمال قو ین قصه ها را از کشور
مصر به دست آورده اند. به هر حال زبان فارس
گذشته دور و حت ید داشته
ه نثر
پهلو یراف نامه کارنامه